

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvoří členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

ČÁST Ing. Kláry Fabiankové, Ph.D.

4. PŘEDNÁŠKA

Alexandr II. Alexandrovič z rodu Romanovců

–(1818–1881); nejstarší syn Mikuláše I.; od roku 1855 ruský car; známý jako „Car osvoboditel“; za jeho vlády došlo k porážce v Krymské válce, která odhalila zaostalost Ruska, došlo k částečné liberalizaci ruského samoděržaví (moc i nadále zůstala v rukou panovníka); v roce 1867 prodal Spojeným státům americkým za 7,2 milionů dolarů Aljašku; v roce 1861 zrušil carským výnosem nevolnictví; v roce 1864 zavedl soustavu zemstev, regionálních vlád, které rozhodovaly o místních záležitostech (dosud bylo toto rozhodování v rukou ústřední vlády); provedl rovněž reformy právního a soudního systému a armády; zavedl všeobecnou brannou povinnost; realizoval expanzionistickou politiku směrem na Kavkaz a do Střední Asie; zemřel v březnu 1881 po bombovém atentátu levicové organizace Narodnaja Volja.

Duma

–ruský parlament (volené zákonodárné shromáždění) zřízené Říjnovým manifestem z roku 1905; ustavil car Mikuláš II. v reakci na lidové nepokoje; pravomoci dumy a volební systém nebyly dle dnešních měřítek demokratické, lze však hovořit o počátcích ruského parlamentarismu; rozpuštěna v roce 1918 bolševiky, obnovena v roce 1992.

Gründerství (Zakladatelská horečka)

–označení zakladatelské horečky a rozvoje podnikání v Německém císařství ve druhé polovině 19. století; je charakteristická silným hospodářským rozvojem; příčinou konjunktury byla optimistická nálada po vyhrané prusko-francouzské válce, převis poptávky nad nabídkou, zrušení cla, zřízení jednotného hospodářského prostoru nebo francouzské válečné reparace, které umožnily rychlejší splácení půjček a zvýšení množství peněz; byla ukončena roku 1873 všeobecným zhroucením kurzu a krachem na Vídeňské burze.

Kartel

–úmluva samotných podnikatelů, zpravidla téhož výrobního odvětví, již se zavazují omezit nebo vyloučit mezi sebou soutěž úpravou výroby, odbytu, obchodních podmínek nebo sazeb; základními formami jsou cenový, odbytový nebo výrobní kartel; může vést k narušení hospodářské soutěže; ve většině států jsou kartelové dohody zakázány; ke kartelizaci docházelo v Německu nebo USA především v poslední třetině 19. století; kartelizace je rovněž častým prvkem korporativismu nebo centrálně plánovaného hospodářství (včetně nacistického Německa či SSSR).

Krach na Vídeňské burze

–(5/1873); burzovní krach v důsledku masového prodeje akcí na Vídeňské burze; mezi hlavní příčiny patřilo díky levným úvěrům nepromyšlené zakládání nových podniků (viz Gründerství), ekonomický optimismus, spekulativství, převis nabídky nad poptávkou a splacení francouzských válečných reparací; ke krachu přispěl i nízký počet návštěvníků na hospodářské výstavě ve Vídni (ztráta výstavy 15 milionů zlatých); následná hospodářská krize trvala až do konce 70. let 19. století; důsledkem krachu byla rovněž změna přístupu v hospodářské politice, resp. kartelizace a monopolizace, odklon od liberalismu, návrat k protekcionismu, nacionalismu, byrokratizaci, územní expanzi a socialismu, včetně sebevražd burzovních makléřů a investorů, kteří přišli o veškerý majetek.

Krymská válka

–(1853–1856); první moderní konflikt mezi Ruskem na jedné straně a Francií, Velkou Británií, Osmanskou říší a Sardinským královstvím na straně druhé; příčina války tkvěla v dlouhodobých rozporech mezi evropskými velmocemi v tom, jak přistupovat ke slábnoucí Osmanské říši; primárně se jednalo o střet britského a ruského přístupu v řešení Východní otázky; Petrohrad usiloval o vliv na Balkáně a změnu statutu úžin; po pádu ruského přístavu Sevastopol a po smrti ruského cara Mikuláše I. se otevřela cesta k míru, který byl uzavřen na kongresu v Paříži v roce 1856; první válka, v níž byla veřejnost informována o konfliktu prostřednictvím fotografií a zpráv válečných zpravodajů; pro poražené carské Rusko byla impulsem k systémovým reformám.

Nevolnictví

–systém, ve kterém středověký rolník podléhá pouze pánovi nebo panství; stupeň poddanství; nevolníci sloužili pánovi výměnou za možnost obdělávání vlastního kousku půdy; postrádali minimální právní zabezpečení; vztah byl postupně uvolňován přechodem na peněžní rentu; nebylo charakteristické rentou v úkonech (robotou) nebo rentou naturální; nevolníci nemohli bez souhlasu pána měnit zaměstnání, bydliště, svobodně uzavírat manželství nebo studovat; ještě ve druhé polovině 19. století typické pro carské Rusko.

Německý celní spolek (Deutscher Zollverein)

–(1834); celní unie bez účasti Rakouska s dominantní úlohou Pruska; postupně zahrnoval 86 % území později sjednoceného Německého císařství; došlo k odstranění cel mezi jednotlivými německými státy a vzniku jednotného ekonomického prostoru německých zemí, což je považováno za jednu z příčin hospodářského vzestupu Německa ve druhé polovině 19. století; zanikl sjednocením Německého císařství v roce 1871.

Mikuláš II. Alexandrovič z rodu Romanovců

–(1868–1918); civilním jménem Nikolaj Romanov; byl posledním ruským carem, králem polským a velkoknížetem finským; v roce 1917 přinucen k abdikaci; původně neměl v úmyslu vládnout, miloval rodinný život a pohodlí; byl si vědom toho, že není schopen spravovat tak rozsáhlou říši; měl dobrou paměť, ale chyběla mu pevná vůle, rozhodnost, schopnost chápat význam a dosah jednání; byl přinucen vydat Říjnový manifest, jenž sliboval zastupitelnou vládu a základní občanské svobody (právo shromažďování, vyznání, svobodu slova aj.); byla ustavena дума; převzal osobní velení nad armádou a ponechal řízení státních záležitostí naivní a pověřivé carevně Alexandře a G. J. Rasputinovi; odmítl ústupky západním ústavním snahám; nestál o společenskou transformaci a lpěl na vlastní představě samoděržaví vycházející z vůle boží; v průběhu občanské války byl i s celou svojí nejbližší rodinou internován a zavražděn bolševiky v Jekatěrinburgu; v roce 2000 prohlášen ruskou pravoslavnou církví za svatého.

Občina

– název pro vesnici (obecní majetek) v carském Rusku, kde bylo společné vlastnictví půdy, která byla jednotlivcům (rolnickým rodinám) přidělována do užívání; cílem bylo mimo jiné zaručit vybírání daní; bez souhlasu občiny nemohlo být s půdou manipulováno; zánik občin zahájila Stolypinova agrární reforma.

Otto Eduard Leopold von Bismarck- Schönhausen

– (1815–1898); pruský a první německý kancléř; díky nekompromisnímu přístupu k řešení politických problémů a autoritativní vystupování vůči vládě se mu přezdívalo „Železný kancléř“; od roku 1862 zastával úřad pruského ministerského předsedy a ministra zahraničí; měl hlavní zásluhu na sjednocení Německa; z jeho doby pochází první sociální reformy, které si kladly za cíl zlepšit životní podmínky dělníků; jednalo se primárně o systém sociálního pojištění založený na průběžném principu; roku 1879 položil základy německého protekcionismu zvýhodňující především zemědělské producenty.

Pjotr A. Stolypin a hospodářsko-politické reformy

– (1862–1911); ruský politik a v letech 1906–1911 předseda vlády za cara Mikuláše II.; navazoval na S. J. Witteho; snažil se o kolonizaci oblastí na Dálném východě; postupně provedl reformu soudnictví; prosadil nový volební zákon, včetně reformy samosprávy; prosadil agrární reformu, ve které umožnil obyvatelům venkova (kulakům) soukromé vlastnictví půdy na rozdíl od dosavadního občinového vlastnictví; úvěry v zemědělském sektoru poskytovala z vkladů statkářů Agrární banka; domníval se, že revoluci může zabránit jen spokojené rolnictvo; reformy se snažily o podporu zemědělského vzdělávání, vytvoření agrární strany zastupující zájmy zemědělců a také o podporu hospodářské kolonizace dálnévýchodních oblastí Sibíře; zavedl stabilizační volební reformu, která znamenala omezení vlivu nižších skupin obyvatelstva na volební výsledky (hlavně rolníků a dělníků) a povinnou školní docházku; byl zavražděn v divadle v Kyjevě; je považován za nejúspěšnějšího ruského premiéra předrevoluční doby.

Protekcionalismus

– hospodářská politika státu vycházející z merkantilismu chránící vnitřní trh před zahraniční konkurencí cly a kvótami, ochranářství v podobě přijímání diskriminujících opatření pro dovozce, zvýhodňování domácích výrobců, poskytování zvláštních výhod vývozcům; opak pro svobodný mezinárodní obchod prosazovaný liberalismem.

Sergej J. Witte a hospodářsko-politické reformy

– (1849–1915); hrabě; v letech 1892–1903 ministr financí a ministerský předseda v letech 1905–1906; v roce 1894 získal důležitý zdroj státních příjmu ve formě monopolu na prodej alkoholu; v roce 1897 zavedl zlatý standard; zesílil protekcionalistickou a proexportní politiku; pokoušel se o industrializaci zaostalého a agrárního státu ve snaze vyrovnat se západním průmyslovým státům; zasloužil se o budování dopravní infrastruktury (mimo jiné o nejdůležitější železniční tepnu – Transsibiřskou magistrálu spojující Moskvu s Vladivostokem nebo železniční trať spojující doněcké uhelné doly s Petrohradem a Moskvou) a příliv západního kapitálu a vládních investic; podpořil zahájení výroby oceli a těžby ropy, která v té době dokázala pokrýt ruské potřeby i export; neúspěšně se snažil o prosazení Říjnového manifestu, jenž by poskytl ústavu a svolal dumu; byl proti ruské účasti v první světové válce.

Sjednocení Německého císařství

– (1/1871); oficiální název Německá říše (Deutsche Reich); vyhlášeno v souladu s maloněmeckou koncepcí v zrcadlovém sále ve Versailles po vítězství Severoněmeckého spolku v prusko-francouzské válce; militantní stát se silnou armádou zahrnujících 25 spolkových zemí v čele se spolkovou radou a říšským sněmem; prvním císařem se stal tehdejší pruský král Vilém I. a říšským kancléřem Otto von Bismarck; sjednocení bylo impulsem pro hospodářský růst v poslední třetině 19. století; francouzská prohra s Pruskem byla jedním z důvodů pro rozpoutání první světové války; v roce 1918 císařství zaniklo.

Skupina 4D

– skupina čtyř nejvýznamnějších německých velkobank - Deutsche Bank, Dresdner Bank, Disconto-Gesellschaft Bank a Darmstädter Bank; vytvořila se během průmyslové revoluce v Německu.